

חידושי הרד"ל
[ה] קריא דרבי שמואל בר נחמן אלא בשם שגלו שבט ראובן בו. כן הוא בזיקוט וכן לרבי לומר. ועיין בירושלמי פרק חלק (פנהרין פ"ה) ה"ה: הממש בממכד. אפשר לרד"ל לומר ה"מס, פירוש גלות שלמה ותמו: שהפלתו גירסת קלטים. הסוד קלטים, ועיין שם פירושו ועיין ערך קלוין, וכן הוא בזיקוט משלי: עליו עפר גם אני אגדילי. המדרש בו. כן לרד"ל לומר. ושיעוריהם מיוסר:

חידושי הרש"ש
[ה] ברם הבא וכו' על צויה סלע לא שפכתו על הארץ. נראה משום דחולין לא (ע"ל) דרשינן מדכתיב (ויקרא י"ג) בעפר, שרד"ל שיתן עפר גם למטה, וכגון זה אמר גם כאלו, על לחיט סלע לא שפכתו על הארץ, (למה לומר על עפר יחוח), וכגון עפר שלמטה, אמר לכסות עליו עפר:

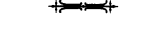
שינוי נוסחאות
(ה) אלא בעת שגלו שבט ראובן וגו'. בכל הספרים הישנים היה כתוב "בעת" במקום "בעת שגלו...", ובד' פפד"א כתוב "כשם שגלו..." ואף רד"ל הגיה שצ"ל "כשם": אמר ליה: היכן הרגו ישראל את זכריה. תיבות "אמר ליה" הן תוספת של המדרסים המאוחרים, והן באמת מיותרות: דבר אחר, לכן בה אמר ה' ... או עיר הדמים. צריך למחוק "דבר אחר" כמו שכתב מהרז"ו, שהרי עתה ממשיך לפרש פסוק ט, מה שלא דרש בו כלום לעיל:

(ה) אוי מן קמי דקרתא. פירוש אוי מפני העיר ששפכו דמים בתוכה, והיינו דם זכריה הנביא (יפה ענף): דחפשושיתה בגוה. פירוש זוהממה בתוכה (מתנות כהונה): מטליות. פירוש חתיכות, ורלה לומר שלא גלו כולם צבת אחת, אלא מטע מטע גלו (מתנות כהונה): הדיא הוא דכתיב בעת הראשון הקל בו. פירוש הגלות האמלעית תהיה קלה, כאותה של עת הראשון, אשר הקל להגלות רק את ארץ זבולון וארץ נפתלי, שאף בשניה לא הגלה רק אותם שבעבר הירדן, והם ראובן וגד וחמי שבת מנשה (רש"י) בספר ראובן וגד בו. רלה לומר כמו שהיה גלות קל צבת הראשון, שלא גלו רק שבט ראובן וגד וחמי שבת מנשה, כך הקל להגלות צפעס שנייה, שלא גלו רק מארץ זבולון ונפתלי. ועיין בתנומא פרשת מטעי: הממם כבמכבד. עי"ט את הכל כמכבד את המכבד (רש"י). ונתנומא גרס הכיין כבמכבד, וזכר הכבד לשון מטאטא, כמו (צבת קכד, צ) מכבדות של תמרה: במטאטא. במכבדת, כדאייתא בראש השנה פרק ג' (כו, צ): בשעה שהפלתו קלטים. פירוש גולות. ונראה דאייתא לקמן (פתיחתא כג) החליל מקלקל בחליט לשמה של רומי ולא עלתה, לשמה של אלכסנדריו וכו'. ולפי שהקדוש צרוך הוא נתן בלבו הדברים ההם לנשרו שיליח נגד ישראל, אמר שהפלתו וצתמיהא דריש ליה וכו' לא נפל אלא עליה לצדה גורל, אלא משום כי דמה בתוכה היה (יפה ענף). זה דם הנביא זכריה: כל כך למה שלא כסו אותו, ומפרש להעלות חמה. פירוש מאת ה' היתה זאת, כדי להעלות חמה ולנקום נקם [מהם (יפה ענף)]: ולא נהגו בדמו. וצתמיהא, כלומר מאחר שהרגוהו במקום קדוש, חוץ לא חששו לכסות דמו לטהר המקום, או לנהוג צו כדם החיה. כי מאת ה' היה שיהיה מגולה, להעלות חמה (יפה ענף): על צויה סלע. צחיזין (גייסין ג, צ) פירש רש"י על חלקם חבן חלקה, שלא יבלע בשרו, כך היה דמו של זכריה על הרעפה ולא נבלע. לחיט, שיעוט כתרונמו (יפה מראה): דבר אחר בו' אוי עיר הדמים. לא גרסינן דבר אחר, שזה הדרשה הוא על פסוק אחר: דשפכי דמה בגוה. כן לרד"ל לומר (אות אחת):

ה רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא פתח: (יחזקאל כד, ו) **"לכן בה אמר ה' אוי עיר הדמים,"** י"אוי מן קמי דקרתא דשפבו דמים בגוה, "סיר אשר חלאתה בה," דחפשושיתה בגוה, (שם) **"וחלאתה לא יצאה ממנה,"** ודחפשושיתה לא נפקת מן גוה, (שם) **"לנתחיה לנתחיה הוציאה,"** מטליות **מטליות היו גולים, ביצד גלו, "רבי אלעזר אומר: שבט ראובן ושבת גד גלו תחלה. רבי שמואל בר נחמן אומר: שבט זבולן ושבת נפתלי גלו תחלה, הדיא הוא דכתיב (ישעיה ח, כג) "בעת הראשון הקל ארצה וזבולון וארצה נפתלי,"** ומה מקיים רבי אלעזר קרייה דרבי שמואל בר נחמן, אלא בעת שגלו שבט ראובן וגד, כך גלו שבט זבולון ושבת נפתלי, (שם) **"והאחרון הכביר,"** רבי אבא בר כהנא אומר: הממם כבמכבד **הדיא הוא דכתיב (יחזקאל כד, ו) "לא נפל עליה גורל,"** רבי נחמן בשם רבי אחא אומר: מהו "לא נפל עליה גורל," אמר הקדוש ברוך הוא: בשעה שהפלתו קלטים על *אומות העולם להגלותם לא גלו ואתם למה גלייתם, (שם שם ז) **"כי דמה בתוכה היתה,"** כל כך למה, (שם שם ח) **"להעלות חמה,"** י"רבי יודן שאל לרבי אחא, **"אמר ליה: היכן הרגו ישראל את זכריה, בעזרת ישראל או בעזרת נשים, אמר לו: לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים אלא בעזרת הכהנים, ולא נהגו בדמו לא כדם איל ולא כדם צבי שבדם צבי ובדם איל כתיב (ויקרא י"ג) "ושפך את דמו וכסהו בעפר,"** ברם הקא בתיב (יחזקאל כד, ז) **"כי**

הכל בעתיד, כי תזולו וכדומה, על כן הביא מן הנביאים שמדברים לשעבר, כמו זכריה, לזכר פסוק לו, שפסק לדוגמה: (ה) אוי עיר הדמים. עיין ליקוט יחזקאל סימן כד: דחפשושיתא בגוה. גירסת הערוך יורה דחפשו שיתא לגוה. ופירש המוסף ערוך וזהוהו וכן הוא בתרגום יונתן, כדודא דוהמיתא היה: מטליות מטליות. וכן תרגם יונתן גלו גלו, ויתפסן עמה: שבט ראובן ושבת גד. ועממה חמי שבת מנשה, כמפורש דברי הימים (ח' ה, כז): בעת הראשון הקל וגו'. פתח הראשון בתרוקנה הארץ, ונעשית קלה בלא יוצאים של זבולון ונפתלי. ואחר כך כעת השני שבת ראובן וגד, ואחר כך והאחרון הכביר לשאר השבטים, מדלא קאמר והשני הכביר, ולא אלא והאחרון הוא השלישי: מה מקיים רבי אלעזר. שסובר: שבט ראובן וגד גלו תחלה, וכאן מפרש שזבולון ונפתלי גלו ראשונה. ותיכין שדורש מה שאמר בעת הראשון, אלא פירושו שגלות השני של זבולון ונפתלי, היה כמו גלות הראשון של ראובן וגד: הממם כבמכבד. כמו שכתב בתרגום יונתן על פסוק וטאטאיתיה במטאטי השמר, והאממינה כמה דמאמין במצביה, שעיני הפינוי והכיבוד נקרא המימה בזרמית, וכן הביא במוסף ערוך: שהפלתו קלטיין. לא מלאתי פירושו בערוך וצמוסף ערוך, ואולי לרד"ל להיות קלטים, וכמו שיתא (יומא לט, ח) ערך בקלפי: להגלותם לא גלו. כמו שכתב לקמן (פתיחתא כג) לשמה של רומי ולא עלתה, לשמה של אלכסנדריו ולא עלתה, לשמה של ירושלים ועלתה, וכמו שכתב יחזקאל כא פסוק כה, כו, כז, כח, עיין שם וברש"י שם. ומה שאמר לא נפל עליה גורל, פירוש שלא ראו להאמין כשנפל הגורל על ירושלים, וכמו שכתב ביחזקאל כא שם והיה להם כקסם שקר צענייהס, וכמו שכתב עוד שם והוא מזכיר עון להפסם, זה עונו של זכריה, וזהו מה שאמר כאן כי דמה בתוכה היה, ודוק בזה כי דבר אמיתי ונפלא הוא: היכן הרגו ישראל. לקמן (פתיחתא כג) וסם נתבאר: דבר אחר וכו' עד דמה לגוה. תיבת דבר אחר מיותר וטעות סופר, כי כוונת המדרש לדרוש פסוק ט' ולא פסוק ו' הל"ל, שכבר דרש ודורש והולך, וזיקוט ליתא כל זה, ומתחיל

מסורת המדרש
 טז. ליקוט יחזקאל רמז ס"ב:
 יז. במד' פ' כ"ג. קה"ר סוף פרשה ט'. סדר עולם פרק כ"ז. תנומא סדר מטעי סימן י"ג. ליקוט ישעיה רמז רפ"ב:
 יח. ירושלמי פתנית פרק ד' סוף הלכה ה'. קה"ר פ' ג' פסוק ט"ז. ופרשה י"ד פסוק ד'. לקמן פתיחתא כ"ג. ופ' צ' פסוק צ' ופרשה ד' פסוק י"ב. פסיקתא דרב כהנא פסקא ט"ו. ליקוט יחזקאל רמז ס"ג:

אם לקרא
 לכן פה אמר אר"י ה' אוי עיר הדמים סיר אשר חלאתה לא יצאה ממנה לנתחיה לנתחיה הוציאה לא נפל עליה גורל: כי דמה בתוכה היתה על צויה סלע שפכתו עליו הארץ לכסות עליו עפר: להעלות חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צויה סלע לבלתי תכסות: לכן פה אמר אר"י ה' אוי עיר הדמים גם אני אגדילי המדרגה: הרבה העצים חלק האש תהם הבשר והעצמות יתרו: והעמידה על הצלחית רבה למען תתם יתרו ונחשתה ונחכה בתוכה סמאטת תתם חלאתה: (יחזקאל כד, ז-א)
 ושמתי קמד ואמרימים ופאטאיתיה במטאטא השמר נאם ה' צבאות: (ישעיה ח:כג)
 כי לא מועף לאשר מוצק לה פעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי והאחרון הכביר דרד"ל תם עבר מדרגה גליל הגוים:
 (ישעיה ח:כג)
 ואיש איש מבני ישראל וכן הער הרב בתוכם אשר יצוד ציד תיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר: (ויקרא י"ג)

ענף יוסף
 ומתעין מויו ען המיסי, והיה מי חיים ללחיים, ובחטאיו נטרד משם (גור הקודש):

דמה בתוכה היתה על צויה סלע שפכתו על הארץ לכסות עליו עפר, דבר אחר, "לכן בה אמר ה' ... אוי עיר הדמים," אוי מן קמי דקרתא דשפכי דמה לגוה,

מתנות כהונה

[ה] פתיחתא אוי עיר הדמים: אוי עיר הדמים גרסינן. ופסוק הוא ביחזקאל (כד, ה): מן קמי בו. מפני העיר ששפכו דמים בתוכה: דשפבו גרסינן לקמן וכן בזיקוט: דחפשושיתא. לפי הענין הוא וזהוהו, והערוך (ערך חפשיית) הביאו ולא פירשו: מטליות. חתיכות, בלשון חכמיו ז"ל מטליות שאין בהם שלשה על שלשה, וכן פירשו הערוך (ערך מטליות השני), ורלה לומר שלא גלו כולם צבת אחת: הממם כבמכבד. פירוש כמו מכבדת שמשדדו ז"ל דמים הממם כבמכבד וכו'. רבי מנחם ברבא דכתיב

חידושי הרד"ל שאני עושה ממונבם חביב בו. וכמו שמבאר בסנהדרין קד, עין שם: [ו] הא אלהינו הא תקיף הא קשוט. אפשר של קשוט אל, רומז לפסוק של זדוק הדין, (דברים לב, ז) האור תמים וגו' אל אמונה וגו'. האור זהו תקיף כהרמונו. אל זהו אלהים. אמונה זהו קשוט:

לקוטים

[ו] הא תקיף. פירוש לפי שד"ם זה האומות שמה של עמד הקדוש ברוך הוא לעשרת השבטים היה מצליח יכולת לעמוד כנגד העומדים עליהם, כמו שעמד כנגד העומדים על יהודה ובינימין, אבל אחר כך הודו כל האומות ואמרו הא תקיף הא תקיף (עץ יוסף מהדורא קמחא בשם יפה ענף):

גם אני אגדיל המדורה בו. ראה לומר כמו שהגדילו רשע, גם אני אגדיל הפורעניות עליהם: אלו הגליות. שכמו שהעלים מגדילים המדורה, כן כו' מגדלים הפורעניות. וקראה מדורה, דשבי אית זיה פורענית מות וחרב ורעב, כדאיתא בפרק קמא דזבא בשרא (ח, ז) ויפה ענף. והאית אמת מגיה אלו הלגיונות, פירוש הלצא והחיל: אלו המלכים. של ישראל ויהודה (מתנות כהונה), שהשחיתו במעשיהם את ישראל, על דרך (ישעיה ט, יז) כי בערה כאש רשעה ויפה ענף. ואכל ולי נראה פירוש, אלו המלכים שבאו להחריב את ירושלים, שהם האש, והלגיונות שלהם הם העליים: התם הבשר זה הצבור. התם עיני השלמה וכליון, כמו (ירמיה כז, ט) עד תומי. אותם צידו: והרקח המרקחה. כן נקרא תערובות השמים: כמו במשמים הללו. והיינו והרקח המרקחה, דפטוס סמיניס איקרי מרקחה, כמו (שמות ל, כה) רוקח מרקחת מעשה רוקח: היה גופן תוסס. מלד לערן היה גופן חס מאד, כדבר המתבטל שהוא חס מאד, והיינו והעלמות יחרו, שהוא לשון חמימות, כמו (ירמיה יז, ו) ושכן חררים, (דברים יא, יז) וחרה אלו כמרקחת התוססת בחמימותה: איך נאמר שבורה. היא ליה למימר נצורה, כדרך הסיר כשנשרף מה שצרכה, שהקדירה מתבקעת, ומדלל קאמר אלא ריקה, משמע שאינה משתברת דסופה מתמלאת, וזה משל לארץ ישראל שהיא במדרגת הסיר, והצבור שצרכה במדרגת בשר, שאף על פי שהבשר נשחת וארץ ישראל נתקלקלה, עוד יש לה תקנה לחזור להתמלאת ויפה ענף: כל כך למה למען תחם בו. כלומר שהכוונה בכל זה לכלא הפשע ולהקס חטאת (דניאל ט, כד), ורלה לומר למען תחמם הסיר, ותשיבש שוליה להיות נשרף מחוס האש, ונתכה בתוכה טומאתה פירוש הוהמא הטמאה והמאוסה המתדבק בסיר, תהיה נמסת בתוך הסיר, ולו תתם ותכלה זוהמתה כי תשרף גם היא אחר שתהיה נמסת בה, ורלה לומר אגדיל החמה, עד

גם אני אגדיל המדורה: אלו המלכים. מה האש נמשך למעלה, כך המלך למעלה מן העם: התם הבשר זה הצבור. וכן לקמן (פרשה ג סימן ז) פסוק (איכה ג, ז) בלה בשרי ועורי, זה הצבור: כמו בשמים הללו. וכמו שכתוב בפסוק (שמות ל, כג) קח לך בשמים ראש כו' רוקח מרקחת מעשה רוקח,

וכמו שאמרו בזכרות פרו ו משנה ו, והוא אומר על המוגמר אף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה: את מוצא. זל לפרש מה שכתוב והרקח המרקחה, כפשוטו, מגודל גופן והחוס שפניו ומבחון, היה רופע תוסס: איכה ישבה בדד. היינו ירושלים, היא הסיר ששאתה ריקה ככל המבואר, וסופה להתמלאת, וזהו כאלמנה שעתיד לחזור עליה, כמו שאמר לקמן (פרשה ח סימן ג) פסוק היתה כאלמנה: (ו) רבי אבהו וכו'. במדבר רבה (יג, ז), ושם במדבר רבה הדרשה בשלמות, וכאן חסר הפירוש הראשון: אפרים לשמה. וספיה דקרא בשבטי ישראל הודעתא נאמנה: אתה מוצא. לר"ך לומר דבר אחר אתה מוצא, וכן הוא במדבר רבה שם: והיו עשרת השבטים אומרים. ובמדרש תהלים (מזמור עו), ושם במדבר רבה איתא, התחילו אומות העולם אומרים, וכן הוא בילקוט תהלים (מזמור עו), אך בילקוט איכה כמו כאן: דלמא משוא פנים. וזהו אפרים לשמה תהיה, כשיהיה על לשמה, אז ביום תוכחה שיתוכח, על שלא גלו גם יהודה ובינימין: עדיין לא חטאו. שלא שלם חטאם, כמו שכתוב כי לא שלם עון האמורי, ולא נתמלא סאתם, אך כאשר נתמלא סאתם, אז בשבטי ישראל הודעתא נאמנה, וזהו הא קשוט, ואימתי, פירוש בפסוק הסמוך (הושע ה, י) היו שרי יהודה כמשיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי, היינו על יהודה, ועל זה בשבטי ישראל וכו' כנ"ל:

ו רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא פתח: (הושע ה, ט) **"אפרים לשמה תהיה" אימתי,** (שם) **"ביום תוכחה," יום שהקדוש ברוך הוא עתיד להתוכח עמהם בדין, אתה מוצא בשעה שגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובינימין, והיו עשרת השבטים אומרים: מפני מה הגלה אותנו והם לא הגלה, מפני שהם בני פלטיין שלו, דילמא משוא פנים יש באן, חס ושלום אין באן משוא פנים, אלא עדיין לא חטאו, וכיון שחטאו הגלה אותם, אמרו עשרת השבטים: הא אלהינו הא אלהינו הא תקיף הא תקיף הא קשוט הא קשוט,**

הגלה אותנו והם לא הגלה, מפני שהם בני פלטיין שלו, דילמא משוא פנים יש באן, חס ושלום אין באן משוא פנים, אלא עדיין לא חטאו, וכיון שחטאו הגלה אותם, אמרו עשרת השבטים: הא אלהינו הא אלהינו הא תקיף הא תקיף הא קשוט הא קשוט,

אשר יתמו הרועים של ישראל והצבור, ואז תשאר העיר ריקנית מיושביה ותשאר שממה, וזוה ימורק עון עמה וישבו לקדמותם: (ו) אפרים לשמה תהיה. כל עשרת השבטים נקראו בשם אפרים, על שם שהמליכו עליהם ירבעם, שהיה משבט אפרים (מתנות כהונה): אימתי ביום תוכחה יום בו. פירוש אפרים לשמה תהיה, ולא יהיה לו פתחון פה ביום תוכחה, ביום שיבוא הקדוש ברוך הוא להתוכח עמו, על שהיה קורא תגר על ה', שנשא פנים לבני יהודה ובינימין, והיינו ביום גלות יהודה ובינימין, שידעו כי אין משוא פנים לפניו כמתשבתם (יפה ענף): בני פלטיין שלו. שצית המקדש נכנה בחלקם: חס ושלום. הם דברי הספר, חס ושלום לא היה שם משוא פנים, שהרי לבסוף גלו גם הם, אלא שעדיין לא נתמלאת סאתם (ר"ך הושע ה): אמרו עשרת השבטים הא אלהינו בו. ראה לומר אז חזרו עשרת השבטים והודו ואמרו, הא אלהינו הא תקיף בו. פירוש אל חזק. קראו לו כן, על שראה מחריבים היכלו ושפתו, כדרך שאמרו במסכת יומא פרק ז' (סע, ז) הן הן בצורותיו, שבוש את אפו ונתן ארך אפים לרשעים (יפה ענף): הא קשוט. פירוש אל אמת, הוא כנגד מה שחשבו מתחילה שנשא פנים, הודו עכשיו שהוא אל אמת, שאינו נושא פנים:

מתנות כהונה

בשם אפרים, על שם שהמליכו עליהם ירבעם משבט אפרים: בני פלטיין שלו. שצית המקדש נכנה בחלקם, ובילקוט תהלים מזמור ע"ז (רמז תתיג) יש שאומות העולם אמרו כן: חס ושלום. הם דברי הספר, חס ושלום לא היה שם משוא פנים. שהרי לבסוף גלו

העצים אלו הלגיונות גרסינו. וכן הוא בילקוט יחזקאל. ופירשו חיל אנשי מלחמה: אלו המלכים גרסינו. ורלה לומר מלכי יהודה וישראל: והרקח גרסינו: ולממון שלנו. בתמיה: כמו בשמים. מעשה רוקח, וזהו הרקח המרקחה: והעצמות יחרו גרסינו:

מסורת המדרש יט. במד"ר פ' י"ג. שח"ט מזמור ע"ו. ילקוט הושע רמז תק"ב. ילקוט תהלים רמז תתי"ג:

אם למקרא

אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה השבטי ישראל הודעתא

נאמנה: (הושע ה:ט)

חידושי הרד"ל
[ח] אלא ממי
שהוא משרה
שכינתו בו. רמז
לדבר, נהי בגימטריא,
שם חלונות:

חידושי הרש"ש
[ו] אנינה מבפנים.
כמו דליתא צפרק
נגמר הדין וסנהדרין
מו, (ז) במשנה, שאין
לנינית אלא בלב:

דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין. ורש"י ורד"ק בהתקטת
מסיימין כאן, לקיים מה שנאמר וצופיה דקרא אפרים לשמה,
בשצטי ישראל הודעתי נאמנה, שאז נודע בכל ישראל כי נאמן ה'
בדינו, ואין מאו פנים לפניו, והוא סוף פסוק של אפרים לשמה

**דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין,
בין שחטאו גלו, ובין שגלו התחיל
ירמיה מקונן עליהם [א, א] "איכה".**

**ז רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא
פתח: (ישעיה ג, כו) "ואננו ואבלו
פתחיה", אנינה מבפנים ואבילה
מבחוץ, "פתחיה", חורבן ראשון
וחורבן שני, (שם) "ונקתה", נקיה
מדברי תורה, נקיה מדברי נבואה,
נקיה מצדיקים, נקיה ממצות ומעשים
טובים, לפיכך (שם) "לארץ תשבי", [ב, י]**

**ח רבי יצחק פתח: (ירמיה ט, יח) "כי
קול נהי נשמע מציון איך שדדנו",
וכי יש עצים בוכים ויש אבנים בוכות,
שאתה אומר "כי קול נהי נשמע
מציון", אלא ממי שהוא משרה
שכינתו בציון, "איך שדדנו", איך הות
לך *מבוזנים, (שם) בשנו מאד כי עובנו
ארץ", זו ארץ ישראל דכתיב (דברים יא,
יב) "ארץ אשר ה' אלהיהך דרש אתה",
(ירמיה שם שם) "כי השליכו משכנותינו",**

(ז) אנינה מבפנים. כמו שמבואר סנהדרין (מו, ז) במשנה לא
היו מתאבלים אלא אוננים שאין אנינה אלא בלב, והאבילות הוא
מה שעושה בגלוי, חלינת מנעל, קריעת בגדים, וישיבה לארץ: נקיה
מדברי תורה. כמו שכתוב (איכה ז, ט) מלכה ושריה בגוים אין
תורה, נקיה מדברי נבואה, כמו
שכתוב (שם) גם נביאה לא מלאו
חזון מה', נקיים מלדיקים, כמו
שכתוב (שם א, טו) סלה כל אזירי ה'
בקרב: ישבו לארץ ידמו. איכה
ישנה בזה: (ח) נשמע מציון. שאין
לפרש מיושבי ציון, שהרי כתוב בסיפיה
דקרא, בזמן מאד כי עזבו ארץ כי
השליכו משכנותינו, ולא נשאר רק
חורבות גלים ואיים, וזהו ששאל וכי
יש עלים ואבנים זוכים: שמשרה
שכינתו בציון. חף לאחר שחרבה,
כמו שכתוב הנה זה עומד אחר
כתלנו: איך הות לך. שמה שכתב
איך שודדנו, משמע שהיא אלהה איך
באמה אופן שודדנו, ועל זה לא השיב,
ודורש שפירושו בלשון קובלנא וקניה,
איך היו לנו מבזוים, כמו שכתוב זכור
ה' מה היה לנו: כי עובנו ארץ. וכי
עלו לשמים, או ירדו לתהום, והלא גלו
לבבל שנקרא גם כן ארץ, אלא פירושו
כי עזבו ארץ המהוללה בתורה, שה'
דורש אותה: אלו בתי כנסיות
ובתי מדרשות. לדעתי הוא טעות
בכאן, שדורש ארץ על ארץ ישראל
כפשוטו, אם כן מה שכתב משכנותינו,
גם כן כפשוטו מקומות שהיו זוכים
שם, ומקומו בדרשה הסמוכה. שדורש
ארץ על התורה, ומשכנותינו על בתי
כנסיות ובתי מדרשות:

אם למקרא

ואנו ואבלו פתחיה
ונקתה לארץ תשבי:
(ישעיה גכז)

ישבו לארץ ידמו
וקני בת ציון תעלו
עפר על ראשם
חגרי שקים חוררי:
לארץ ראשן בתולה
ירושלם:
(איכה ב')

כי קול נהי נשמע
מציון איך שדדנו
בשנו מאד כי עובנו
ארץ כי השליכו
משכנותינו:
(ירמיה פ"ח)

ארץ אשרה אלהיהך
דרש אתה תמיד
עני ה' אלהיהך פה
מרשית השנה ועד
אחרית שנה:
(דברים י"ב)
ארץ מארץ בדת
ירקתה בניימ:
(איוב י"א)

**אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, דבר אחר "בשנו מאד כי עובנו
ארץ", אלו דברי תורה, כמא דאת אמר (איוב יא, ט) "ארפה מארץ
מדה", "כי השליכו משכנותינו", אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות,**

אינם, ונקתה מאנשים שנכרתו, ומדהיה לו לומר אנו פתחיה ואבלו, זה הכריע לחז"ל לומר שאנינות מבפנים ואבלות מבחוץ (כלי פז): נקיה
מהצדיקים. נראה שר"ק לומר מהלדקות, כמו דליתא לעיל (אות א) עיין שם: (ח) וכי יש עצים בוכים. דלא יתכן לפרש מיושבי ציון, אחר
שגלו ממנה, כמו שנאמר כי עזבו ארץ, ויבדליתא לקמן (אות לד) שחמישים וששים שנה לא עבר איש ציהודה, ולכן דרש על ה', שהוא משרה
שכינתו בציון, וכדיכול הקדוש ברוך הוא אמר כן עליו ועל ישראל, איך שודדנו כו' (יפה ענף): איך הוות לנו מבוזנים. לכדיכול השכינה
מנטפרת בעמל ישראל, כחילו היתה לבזיה כבזית ישראל, וכדליתא לעיל (אות ז) גבי ותשאלה עליו נהי, עלי ועליהו, וכן אמרו (גיטין נח,
א) גבי ירמיה, (כו) "יבוא השודד עלינו: כי עובנו ארץ זו ארץ ישראל. ראה לומר שהקדוש ברוך הוא סילק השכנתו מארץ ישראל,
שהיתה מושגת מאתו יתברך ביחוד יותר מכל העולם, כלאמרו (דברים יא, יב) ארץ אשר ה' אלהיהך דורש אותה תמיד: אלו בתי כנסיות
ובתי מדרשות בו. ראה לומר שהקדוש ברוך הוא סילק השכנתו מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, והוא על דרך שאמרו בחזית (שיר השירים
רבה פ"ב פסוק ט, ז) גבי הנה זה עומד אחר כתלנו, אחר כותלי בתי כנסיות ובתי מדרשות, כלומר שמשגיח בישראל, כמי שמציט בחזירו
אחר הכותל: אלו דברי תורה. ראה לומר שמי שהוא משרה שכינתו בציון, אמר בזמנו כי עזבו ארץ, אלו דברי תורה, והוא על דרך שאמרו
בפרשה איכה קמח (א, א) מה אכל יושב ודומם כו', והיינו מה שה' מקלר מללמד דעת את ישראל, על ידי שהם מתבטלים מדברי תורה, כלאומר
(איכה ז, ט) מלכה ושריה בגוים אין תורה: אלו בתי כנסיות. שזהו עוסקים בתורה:

מתנות בהונה

[ז] פתיחה ואנו ואבלו: ואבלות מבחוץ. והכי גרסינן
בליקוט: הכי גרסינן בליקוט פתחיה שני פתחים חורבן בו:
נקיה. ריקה ונקיה, כמה דאת אמר (שמות כ"א, כח) ובעל הסור
נקי, לפי מדרש חכמינו ז"ל (פסחים כב, ז): הכי גרסינן בליקוט

נחמד למראה

[ח] דבר אחר בושונו מאד כי עובנו ארץ אלו דברי תורה
כמה דאת אמר ארובה מארץ מדה ובי השליכו משכנותינו
אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. איכה למידק מה טעם אפקיה
קרא לתורה בלשון ארץ, לימא בהדיא כי עזבו התורה. ונראה שיוצן
זמה שאמרו צפרק השוכר את הפועלים (בבא מציעא פ"ג, ז) דבר זה

אחזו לער. והרב החסיד רבינו יונה ז"ל (הובא ברין נדרים פ"א, ד"ה
דבר זה) תירץ, לדעולס היו עוסקים בתורה, אבל מסיבה שלא היתה
חביבה עליהם, לא היו מצרכים אשר בחר בזו מכל העמים ונתן לנו את
תורתו, ועיניו שם. והרב אש דת בסדר אחרי מות פירש, שמהני קראי על
עוצם את תורתו, וילכו אחרי שרירות לבם (שם פסוק ג), משמע שאם

חידושי הרד"ל [ט] כי באו זרים. אלו עמו ומואז שנתחזקו, מוריס מלכא צקהל:

חידושי הרש"ש [ט] ומצאו שני ברובים. עיין יפה טקף. וכן פירש רש"י צימא (נד, צ: לבן חי אני וגו'. וספיה דקראל) כי מואז כסודו תהיה וזכי עמון כעמורה (לפניה ט, וקרא ללפניו (פסוק ח) שמעתי חרפת מואז וגדופי בני עמון:

משנת דרבי אליעזר

[ט] ראו מה מצינו בו כל אפיין שוין. אף על גב דהיה מפורסם שישראל עבדו עבודה זרה בעת ההיא, מכל מקום ידעו שהכרובים נעשו מחלה בשעת בנין בית המקדש, בשעה שהחזיקו בכשרות, לזה שקרו:

זה בית המקדש. שעל ידי בית המקדש היה נעשה כל הנסים והנפלאות: משכנותינו חורבן בית ראשון בוי. דרש משכנותינו לשון משכן, שנתמשכן שני פעמים, כדלמדין בשמות רבה גבי המשכן משכן העדות, והכוונה שמלכד הקינה על העדר בית המקדש, יש להתאונן על שהיה לער החורבן פעמיים, שאליו נעדר מתחילה ולא היה לער חורבן לא היה כל כך קשה: התחיל ירמיה מקונן עליהם איבה ישבה בדר העיר. רלה לומר איכה ישבה בדר משכנתה ה' שילתה משס, כמו שאמר לעיל כי עזבו ארץ זו ארץ ישראל, וכמו שכתבתי לעיל (ו"ה כי עזבונו: ט) רבי יצחק פתח בושנו כי שמענו חרפה וכו'. חרפת גדופי עמון ומואז, כדמסיק, שחירפו וגידפו אותנו הטכ"ס: נכנסו עמהם עמונים ומואבים. בחורבן בית ראשון, דקרא בזוגו כי שמענו חרפה, גבי צבל כתיב, והיינו קודם שגלו, שזמן רב אחר החורבן גלו הם, לפי שהיו שוחקים על חורבן בית המקדש, כדכתיב צירמיהו (יפה טקף): שני ברובים. אין אלו כרובים שעה שמה על הארון, שהרי בימי יאשיהו נגזר הארון, אלא היינו לורת הכרובים שזיר שלמה על קיר ההיכל, וקלפו אותו מן הכותל (יפה טקף). ועיין בשמות רבה (פרשה ח א) במתנות כהונה, וצביאורי לתנחומא סדר וארא: בכליבה. פירוש כמה דלת אמר כלכוד מלא עוף (מעריך ערך כלכה), והוא מלא נקבים וצקעים מכל לך, והנחון בפנים נראה מבחוץ מכל הגלדים: בחוצות ירושלים. להראותם אל שאר האומות אשר באו שמה: האומה הזאת. ישראל: כל אפיין שוים. כל הפנים שוות. כלומר הרי גם ישראל עובדי אלילים, כשאר כל הטכ"ס, ואף על גב דהיה מפורסם שישראל עבדו עבודה זרה בעת ההיא, מכל מקום ידעו שהכרובים נעשו מתחילה בשעת בנין בית המקדש, בשעה שהחזיקו בכשרות, לזה שקרו: לכן חי אני נאום ה'.

לעיל מיניה כתוב שמעתי חרפת מואז וגדופי בני עמון, ומשמע ליה דהיינו צענון הכרובים, כדלדיש שמענו חרפה דהכא: מקעקע ביצתן. פירוש משרש שרשן של עמון ומואז מן העולם (אות אמת):

מתנות בהונה

[ט] פתיחא בושנו: בכליבה גרסינן. ופירוש כמה דלת אמר (ירמיה ה, כז) כלכוד עוף, והוא מלא נקבים וצקעים מכל לך, והנחון בפנים נראה מבחוץ מכל הגלדים: בחוצות ירושלים. להראותם אל שאר האומות אשר באו שמה: האומה הזאת. ישראל: כל אפיין שוין. כל הפנים שוות, כלומר הרי ישראל גם המה עובדי עבודה זרה, כשאר האומות, ועיין צערך ערך אפייל: שוין הדא הוא גרסינן: ביצתן. של עמון ומואז:

נחמד למראה

מות משמע בהיפך, שאף שהיו עוסקים בתורה ובחקים ובמשפטים, כיון שטושים את כל התועבות, מוכרח שקיף הארץ אותם, ואת עריהם יפן שמה, כמו שהוכיח במשור הרב שס, ודבר זה הוא שנאלח לחכמים, ולא פירשו, כי דברי הכתוב שאמר על עזבו את תורתך נראה הם היפך ממה שכתוב בתורה, ולאו היינו עיקר השאלה, על מה אצדה הארץ על עזבו את תורתך. ופירש הדבר על שלא זכרו בתורה תחלה, כי אף שהיו עוסקים בתורה, לא היו מכוונים לטהר את הארץ, שהרי לא היו אומרים אשר בחר בנו מכל העמים, הן הן הגוים אשר לפנינו אשר עמאלו את הארץ, וניתן להם התורה להגן עליהם, לא היו סבורים כן, אלא הלכו אחרי שרירות לבם כגוים אשר האביד, ואף הקדוש ברוך הוא הייס בהם מה שכתוב בתורה. ועיין שם: וזה נראה כוונת המדרש

מסורת המדרש כב. לקמן פ' א' פ' י"ד. פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ט. ילקוט ישעיה רמז ש"ג. ילקוט לפניו רמז תס"ז:

אם למקרא

ומיחיק הארץ עד הענינה התחתונה שמים אמות ורחב אמה אחת ומתענינה הקטנה עד הענינה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה:

(יחזקאל מג"ד) בשנו פי שמענו חרפה פסחה כלמה פנינו פי פאז זרים על מקדשי בית ה':

(ירמיה ט"ז) ידו פרש צר על קל מחביריה פי ראתה גוים פאז מקדשה אשר צייתה לא יבאו בקהל לך:

פה אמר ארץ ה' עין אמר מואב ושעיר תנה פכל הגוים בית יהודה:

(יחזקאל כה"ה) לכן חי אני נאום ה' צבאות אלהי ישראל פי מואב פסדס תהיה וזכי עמון פעמרה כמשך חרול ומכרה מלח ואסקמה עד עולם שאירת עמי יבאים ויתר לו ינקלום:

(צפניה ב"ג) שנינו נוסחאות (ט) הא כל אפיין שוין. צ"ל "אפיא", כן היה כתוב בספרים הישנים "אפייה", עד ד' אמשט"ח, וכן הוא בערוך (ערך אפיא), וכן איתא בכמה מקומות ביטוי זה "כל אפיא שוין":

ארוכה מארץ. על פי גזירה שוה, שמדבר שם בתורה ותכמה, כמו שכתוב ויגד לך תעלמות חכמה כי כפלים לתושיה החקר אלוה וגו', ועל זה אמר ארוכה מארץ, כי הוקשה לו איך שיך לומר כי עזבו ארץ, והלא הגלו אותם צבל כרחם, אלא שזעזבו התורה וצתי כנסיות וצתי מדרשות: זה בית המקדש. על פי גזירה שוה, כמו שכתוב ומיחיק הארץ (יחזקאל מג, יד), שמדבר שם צבית המקדש: (ט) כי שמענו חרפה. משמע שלא היה אלא חרפה, והלא היה שם הרג רב, ושאר לרות צבל מספר, על כן דורש על חרפה, שקולה ככל הלכות, וכמו שכתוב (תהילים מז, יא) בלרה צעלמתי חרפתי לורתי בזמנרם אלי כל היום איה אלהיך: לא יבאו בקהל לך. כמו שכתוב לא יבא עמוני ומואבי צקהל ה', ועליהם אמר כי ראתה גוים באו מקדשה, ועל זה אמר כי באו זרים, על מקדשי בית ה', ואז שמענו חרפה, ולמוד מענינו שהחרפה היה כשבאו למקדש ה', ומלאו שם הכרובים, והיינו חורבן בית ראשון, וזכרנו שחולק על מי שסובר שיאשיהו גזר הארון עם הכפופות והכרובים, אלא שסובר כמאן דלמר ארון גלה לצבל: מואב ושעיר. גם שעיר שהוא אדום, צכלל אשר ליתה לא יבואו צקהל, כמו שכתוב דור שלישי יבא להם צקהל ה', אך שני דורות אסורים, ודעת המדרש שגם עמון עמהם, כמו שכתוב בריש הפרשה שם פניך על בני עמון, עד פסוק ח' ומה שכתב ככל הגוים שגם הם יש להם לורות שעובדים אותם, וזהו החרפה של כניסת זרים למקדש ה': לכן חי אני נאום ה' צבאות אלהי ישראל. וכמו שכתוב (מלכים ב' יט, טו) ה' אלהי ישראל יושב הכרובים, גזירה שוה, מה שם כרובים, אף כאן כרובים, שעל ידם היה החרפה, ובפסוק הקודם שמעתי חרפת מואז וגדופי בני עמון:

לעיל מיניה כתוב שמעתי חרפת מואז וגדופי בני עמון, ומשמע ליה דהיינו צענון הכרובים, כדלדיש שמענו חרפה דהכא: מקעקע ביצתן. פירוש משרש שרשן של עמון ומואז מן העולם (אות אמת):

מתנות בהונה

[ט] פתיחא בושנו: בכליבה גרסינן. ופירוש כמה דלת אמר (ירמיה ה, כז) כלכוד עוף, והוא מלא נקבים וצקעים מכל לך, והנחון בפנים נראה מבחוץ מכל הגלדים: בחוצות ירושלים. להראותם אל שאר האומות אשר באו שמה: האומה הזאת. ישראל: כל אפיין שוין. כל הפנים שוות, כלומר הרי ישראל גם המה עובדי עבודה זרה, כשאר האומות, ועיין צערך ערך אפייל: שוין הדא הוא גרסינן: ביצתן. של עמון ומואז:

נחמד למראה

מות משמע בהיפך, שאף שהיו עוסקים בתורה ובחקים ובמשפטים, כיון שטושים את כל התועבות, מוכרח שקיף הארץ אותם, ואת עריהם יפן שמה, כמו שהוכיח במשור הרב שס, ודבר זה הוא שנאלח לחכמים, ולא פירשו, כי דברי הכתוב שאמר על עזבו את תורתך נראה הם היפך ממה שכתוב בתורה, ולאו היינו עיקר השאלה, על מה אצדה הארץ על עזבו את תורתך. ופירש הדבר על שלא זכרו בתורה תחלה, כי אף שהיו עוסקים בתורה, לא היו מכוונים לטהר את הארץ, שהרי לא היו אומרים אשר בחר בנו מכל העמים, הן הן הגוים אשר לפנינו אשר עמאלו את הארץ, וניתן להם התורה להגן עליהם, לא היו סבורים כן, אלא הלכו אחרי שרירות לבם כגוים אשר האביד, ואף הקדוש ברוך הוא הייס בהם מה שכתוב בתורה. ועיין שם: וזה נראה כוונת המדרש

יחודשי הרד"ל קבמו יהיה גדל בר. כנראה רבה וסו, ז"ל ולישב לי לבדי. כמו שכתוב (איכה ה, יט) אתה ה' ילולים תשכ, וכמו שזכור שם במדרש (לקמן פ"ה, יט), עיין שם:

משל לעבדו של מלך בו. הכוונה בזה מה ואלו העכו"ם וכסיליהם ושכחו אל מושעם, כי זה כמוזין לגיון המלך, שכל חשיבותם אינה אלא מלד מלכם, מכל שכן יש לו לכבד את המלך, ולזמנו כמוהם לפחות, וכשכבד את לגיונו ולא את מלכם, שכלות גמורה היא, כן מאחר שאין כח בכל שרי מעלה, רק מאת ה', האך יעבדום ויניחו כבוד ה' לגמרי: אלא ולא אותי קראת יעקב. כלל ולא השויפה אותי אפילו להס: טרזן. כלומר נושא ונותן, כמה דלית אמר (תגיגה יא, ז) שקל וטרי, ופירושו עומד כל היום בשוק, ונושא ונותן בטסקיו ואינו יגע, ולהתפלל לפני הקדוש ברוך הוא, הוא יגע, וכדמפרש ואזיל (מתנות כהונה): אתי וצלי. צא והתפלל, ואומר לו אין אני יכול, שיגע אני: אצל הבעל מה כתיב בו. כלומר יגעת בי ישראל, מלקר לך, אפילו קריאה כל דהו, אבל אלל הבעל לא יגעת, שהיו קוראים לו מהבקר עד להערס, ובקול גדול: [למה בו יגעת בי ישראל. פירוש כי בעבודתי אתה עיף ויגע:] שני תמידים. דהו עולות, דכתיב (במדבר כח, ו) עולת תמיד, ולא הוצאו. וכתב הרד"ק שזה היה בימי אחז שביטל עבודה המקדש, כמו שגמאר עליו (דברי הימים ב כח, כד) ויסגור את דלתות בית ה' וגו': אלו יקדשיי טפי, כתיב צה לטון כבוד: זה קומץ המנחה. שאל היה עולה לנבזה אלא הקומץ, ולהכי קאמר לא העבדתיך, שאין כחן עבודה רבה, אלא קומץ בעלמא, כן לא הוגעתיך בלבונה, דליתיה אלא קומץ: לא קניית לי בכסף קנה. פירוש לקטורת לא הוצרכה לקטורת בכסף, לפי שהיתה מזיה הרבה, עד שגזים וזכיים אכלו מהס: אלו אמורי קדשים קלים. ולהכי לא קאמר אלא חלב זבחך, דהיינו אמוריים לך, ולכן אמר לא הרויתני, שאין בזה כדי לשבעה: מה גרמו לי עונותיכם בו. והוא יגיעה רבה לפני המקום ברוך הוא כזכוב, ולכן אמר הוגעתי (מתנות כהונה): ולהגלות את בני. היינו הגדיקים שחס בניס אהוים, שגלו בטון החוטאים, שבהם כתיב הוגעתי בעונותיך (ויפה ענף): ולישב לי לבדי איבה ישבה בך. כלומר שפירוש איכה ישבה בך דדי העיר, היינו דדי משכינת ה' שהיתה שם, וגמלא חס כן שגם שכנית ה' בללחה משם יושבת בך (מתנות כהונה). וזו עיקר הקינה בכתוב, אלא שמפני הכבוד חלה הקינה בעיר ולא בשכינה (ויפה ענף): (יא) רבי יצחק פתח תחת ובו אילו זכיתם וכו'. בדרך תשר"ק מונה והולך זה לקבל זה ועד גמר סימן טפ"ס (מתנות כהונה), כדי לסיימי בחיכה ישבה בך, דעלה קאי, והכוונה כי לא במקרה נפלו התלחות המסופרות במגילה זו, כי כולם חלף התלחות הגזכר בתורה בכשרותן ויפה ענף: אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה וכו'. כלומר שהיה מתקיים

חידושי הרש"ש לא קניית לי בכסף קנה רב הונא בשם רב יוסף אמר קינמו בו. נתיך עיין שמביא מן קינמו על קנה, ושרי מיני קינא, כמבואר בפרשת שפן המשה (שמות ל, כג), וכן כבדו והשירים ד' יד, קנה וקינמו. ולא זו צבדו, אלא שרש"י ורד"ק פירשו, דקנה היה נלמד לקטורת, וכן כתב המתנות כהונה כח, ולא מטהו דבריהם, דפטוס הקטורת רק קינמו. שזו מלחתי ברמז"ן פרשת תשא שכתב קנה הוא קלופה, בסממני הגזכר, הקטורת, ופירש שמה שכתוב בפרשת קטורת (שמות ל, לז) קח לך סמים, היינו הוכרים מלעלה בפרשת שפן המשה:

אמר רבי יודן: משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו, אמר המלך: הלואי השודה אותי עבדי לבני כנסיותיו, כך אמר הקדוש ברוך הוא: הלואי השוו אותי בני כגרוימי הוזהו שהיא באה באחרונה, אלא "ולא אתי קראת יעקב", קאים טרון כל יומא ולא לעי, וצלווי קמוי את לעי, קאים טרון כל יומא ולא לעי, ואמר ליה חבריה: אתי וצלי, והוא אמר: לית אנא יכול, אצל הבעל מה כתיב (מלכים א יח, כו) "ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרית לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו על המזבח אשר עשה", הוי "ולא אתי קראת יעקב", הלואי לא הפרתיך יעקב, למה, "כי יגעתי בי ישראל", (ישעיה שם כג) "לא הביאת לי שיה עלתיך", שני תמידין שהיו מקריבים בכל יום, שגמאר (שמות כט, לט) "את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: (שמות כט: לט)

אלא ולא אותי. אחריס קראת, רק אחי לא קראת: מטרוך כולא יומא. פירוש אחר על הפסוק ולא אחי קראת כי יגעת בו, בדבר שהוא לעבודתי אתה יגע: מהבוקר ועד הצהרים. אחי קראת, הלואי לא התחלת לקרא אחי ולא הכרתיך: שיה עולותיך. שיה אחד של שני עולותיך, מכל ישראל: בכסף קנה. קנה הוא קנמון שגלל כמו קניס, והיה מלוי הרבה בזמן ישראל, וכמו שכתוב (ירמיה ו, כ) למה זה לי לבונה משבא תבא וקנה הטוב מארץ מרחק, כי יש לי הרבה גם בזמן ישראל: העבדתי בחטאתיך. וכמו שכתוב ויתן נשתי עונו ופארתו ביד לך: (יא) תחת אשר לא עבדת. לתיך עיין שחושב הפסוקים דרך תשר"ק של איכה א', ואינו חושב הא"כ כסדר, אך בפסוק זה יש רמז חתמ אשר, שחושב לחומר מת"ו עד אל"ף: תביאמו ותטעמו. ת"ו של טובה לצרכה, ישראל יבואו לפני ה', ועכשיו אנו מנשקים שתבא רעמס שטויס לנו, לפני ה':

אמר רבי יודן: משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו, אמר המלך: הלואי השודה אותי עבדי לבני כנסיותיו, כך אמר הקדוש ברוך הוא: הלואי השוו אותי בני כגרוימי הוזהו שהיא באה באחרונה, אלא "ולא אתי קראת יעקב", קאים טרון כל יומא ולא לעי, וצלווי קמוי את לעי, קאים טרון כל יומא ולא לעי, ואמר ליה חבריה: אתי וצלי, והוא אמר: לית אנא יכול, אצל הבעל מה כתיב (מלכים א יח, כו) "ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרית לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו על המזבח אשר עשה", הוי "ולא אתי קראת יעקב", הלואי לא הפרתיך יעקב, למה, "כי יגעתי בי ישראל", (ישעיה שם כג) "לא הביאת לי שיה עלתיך", שני תמידין שהיו מקריבים בכל יום, שגמאר (שמות כט, לט) "את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: (שמות כט: לט)

משה סעודה רבתי. פסקא ל"ט: כה. כנראה רבה פרשה ס"ה. סיר השירים רבה פרשה ד' פסוק י"ד. אסתר רבה פרשה ג':

אם למקרא יקחו את השר אשר נתן להם ועשוי ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו על המזבח אשר עשה: (מלכים א יח: כו) את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: (שמות כט: לט) תחת אשר לא עבדת אתה אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל: ועבדת את אלהיך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובערס ובהסר כל ונתנו על פרךך על צנאיך עד השמידו אותך: (דברים כח: מח) תבאמו ותטעמו בהר נחלתך שבו לשתות פקליה ה' מקדש ארץ פוגנו דייך: (שמות כז: יז)

משנת רבתי אליעזר

[יא] אלו זכיתם בו. פירוש הייתם קוראים רק פסוק מביאמו גו, וכן כולם, זוכי כשביל שקוראים תבא כל רעמס, נמחק פסוק מביאמו, וכן שמעו עמי ירגונו, דכל זה כבר עבדו ומתקיים בלחה, אלא פירוש דלית לא חטאו, לא היו רק פסוקים המזכרים טוב, ועל דרך דלוחים מזכרים פרק ג (כב, ז) שאלמלא לא חטאו לא יתן להם אלא חמשה חומשי תורה:

מתנות כהונה

כיון קטן הוא, ועל כן אמר לא העבדתיך: קנה. לפיטוס הקטורת, ולא היו לריכוך לקטוה דמסיס, וכדמפרש ואזיל: הכי גרסינן וחלב רבה לפני המקום ברוך הוא כזכוב, ולכן אמר הוגעתי: ולישב לי לבדי. בילקוט ישעיה גרס, ולישב לי לבדי. ומאחר שהיא ישבה בך דדי מן הקדוש ברוך הוא, כזכוב לקדוש ברוך הוא גם הוא יושב בך בלעדה, וממנה: [יא] תביאמו בך. בדרך תשר"ק מונה והולך זה לקבל זה, עד גמר סימן טפ"ס:

מסורת המדרש. פסקא ל"ט: כה. כנראה רבה פרשה ס"ה. סיר השירים רבה פרשה ד' פסוק י"ד. אסתר רבה פרשה ג':